

DE LANGSTE NACHT

Eerste druk februari 2015

© Copyright 2015 OTTO DE KAT

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Otto de Kat

De langste nacht

Uitgeverij Van Oorschot
Amsterdam

I

‘Welke dag is het, zuster?’

‘Zondag, mevrouw.’

‘Hij komt dinsdag.’

De zuster knikte, ze had het gehoord, hij zou ’s morgens uit Duitsland arriveren. En ’s middags kwam de huisarts, en daarna het team.

‘Hoe laat is het, zuster?’

‘Negen uur, mevrouw.’

‘’s Morgens of ’s avonds.’

‘’s Avonds, mevrouw, kijkt u maar, het is al bijna donker.’

Emma wist precies welke dag het was, en welk uur, en wat er te gebeuren stond. Haar vragen waren een rookgordijn, de zuster moest denken dat ze al behoorlijk ver weg was.

‘Moeder, weet je nog hoe vroeger toen ik klein was, wij tezaam iedere nacht een liedje, moeder, zongen voor het raam?’ Emma sprak de regels zacht voor zich uit. De ramen stonden open, het was nog warm.

Een enorme maan hing boven de rij huizen in de verte. Sommige vensters waren verlicht. Vanaf de Oudedijk kwam gebel en geruis van trams en auto's en het hoge, klagende geluid van brommers.

‘Moe gespeeld en moe gesprongen, zat ik op uw schoot, en dacht, in mijn nachtgoed kleine jongen, aan het geheim der nacht.’ Emma keek opzij en zag de vrouw die haar straks naar bed zou helpen, verrast luis-teren.

‘Iemand heeft dat heel lang geleden geschreven, zuster, ik geloof nog voor ik was geboren, die dichter gaat al heel lang met me mee. Veel van zijn zinnen heb ik nooit meer kunnen vergeten.’

De zuster schoof de deken weer terug die van Emma's schoot was gegleden. ‘Hebt u het niet koud, mevrouw?’

Zoals ze het gedicht uit haar hoofd opzei, dat was toch behoorlijk goed.

‘Want als wij dan gingen zingen, het oude, altijd eendere lied, hoe God alle, alle dingen die wij doen, beziet –’ Ze aarzelde. ‘Nimmer zong je, moeder, zonder een beven dat refrein.’

Ze was een paar regels kwijt, er rymde niets op ‘refrein’. Ze zocht, kon het niet vinden. Maar erg was dat niet, want het belangrijkste en treurigste was gezegd: dat ze zongen hoe God alle dingen die we doen beziet.

Deed Hij dat? Ze had niet de indruk. Haar God, in wie ze zo sterk en zo oprecht geloofd had, die ze had verdedigd tegen beter weten in, die ze had gezocht en bezongen, en die ze nu nergens tegenkwam. En toch gaven ze haar een wereldomspannend gevoel, die dichtregels. Begrijpen deed ze het niet, hoe een paar rijmende woorden vat op haar kregen en een oeroud verlangen opriepen. Dat altijd eendere lied. Zij had het ooit gezongen, ze had de muziek ervan gehoord. Maar nu waren de tonen verdwenen, er was geen lied meer, alleen nog de klanken van de avond aan de Oudedijk. Dat lied. Welk lied eigenlijk? Haar leven was versplinterd in kraakheldere fragmenten, lichte en donkere, een niet aflatende stroom. De tijd op z'n kop, en binnenstebuiten.

‘Nee, ik heb het niet koud, hoor. Nog niet.’

Emma glimlachte voorzichtig. Nog voor ze verder iets kon zeggen, klonk het ondeuntje van de mobiele telefoon van de zuster.

Zij hebben als een van de weinigen nog een aansluiting, en de telefoon gaat onophoudelijk. Een agressieve beller. Of een angstige?

Emma staat naar het toestel te kijken en kan het gerinkel op den duur nauwelijks meer verdragen. Is het Carl, is het het ministerie, is het de Gestapo vlak voor hun arrestatie? Nee, die bellen niet, die vallen gewoon je huis binnen. Ze durft niet op te nemen, bedwingt zich terwijl ze ervan overtuigd raakt dat het toch Carl moet zijn.

‘Nooit de telefoon opnemen, Emma,’ had hij haar bezworen, ‘we zijn niet thuis. Alleen als ik met onze code bel.’

Het is 25 juli 1944 wanneer ze die telefoon negeert. Alles zoveel mogelijk negeren geeft nog een kans om erdoor te komen, beeldt ze zich in.

Sinds de 20ste waren de dagen kort geweest en de nachten lang, en leefden Emma en Carl in een koker van angst en spanning. Iedere voetstap op straat, elke

vloer die kraakt, iedere onbekende voorbijganger, elke auto in de laan, elke deur die opengaat. Ze zeggen dat angst verlamt, en dat is ook zo. De hersenen werken niet meer naar behoren, het is alsof er een stof vrijkomt die de gewone reacties onder water zet. Niets houdt zich meer aan de wetten van het normale.

De bom onder de vergadertafel in Hitlers hoofdkwartier had doden gemaakt, maar de verkeerde. De hemelse leider zelf was ontkomen en had nog dezelfde dag zijn Italiaanse vriend Mussolini ontvangen, kruiddamp om het hoofd, kleerscheuren overal – de fotografen hadden het duizendvoudig vastgelegd. Dat had ook een bom gelegd onder het leven van Carl en Emma, honderden kilometers verderop, aan de verkeerde kant van de tafel.

Toch is Carl naar zijn werk gegaan op het departement van Buitenlandse Zaken, zoals hij dat al vier jaar deed. De burens in Berlin-Dahlem hadden hem gewoon naar het station van de ondergrondse kunnen zien lopen, als ze hadden opgelet.

Adam von Trott, Carls baas, had een vergadering belegd. De agenda leek onschuldig, vol routinezaken. Dagen en nachten lang hadden ze erover gepraat of hij aan de oproep van Adam gehoor moest geven. Carl had toonloos herhaald, en herhaald, dat hij geen nee kon zeggen, Emma wist dat ze hem niet kon tegen-

houden. Carl, haar man, die ze liefheeft als geen ander en toch moet laten gaan omdat hij Trott niet in de steek mocht laten. Niet op dit moment, niet op het keerpunt. Solidariteit tegenover liefde, verraad versus toekomst. Vriendschap tegenover vlucht. Zijn leven of zijn vrouw. In slagen en stiltes waren de nachten voorbijgetrokken.

Nu sluipt de morgen hun tuin in met het gefluit van vogels, het is hoog zomer, een dag die wordt uitgehakt uit het donker. Of ze elkaar die avond zullen terugvinden, is onzeker. Carl probeert wat woorden, Emma kijkt alleen maar. Hun omhelzing is bijna vluchtig, drie, vier tellen voelt ze zijn arm om haar heen, zijn hand langs haar wang. Ze huilt niet.

Ze hebben afgesproken dat ze een koffer klaar heeft staan om ieder ogenblik het huis te kunnen verlaten. In geval van nood wil ze naar meneer Wapenaar vluchten, een vriend van haar vader die in Grunewald woont, een kwartier fietsen. In geval van nood: hun hele bestaan is een noodgeval geworden. Carl en zij hebben zich vastgeklemd aan de belofte van een snel naderend einde van de oorlog. Een einde dat jaar in jaar uit verschoven is. Iedereen speculeert, iedereen weet het zeker, het kan niet lang meer duren. Ten slotte gelooft niemand het meer, zelfs Trott had gezegd dat hij niet meer wist hoe het verder moest. Trott! De vriend die

ze blindelings volgen en vertrouwen, waarheen hij ook gaat.

Carl en Adam reisden midden in de oorlog naar Zweden, Zwitserland en Portugal, neutrale landen met onverschillige mensen die hen bekeken alsof ze verraders waren. Onder het mom van nuttige diplomatieke missies voor Duitsland, hadden ze voorzichtig contact gelegd met de geallieerden. Ze vertelden over het groeiend verzet tegen Hitler, over de afkeer van de generaals, ze vroegen steun voor het moment dat uiteindelijk de leider zou zijn geliquideerd. Maar het was allemaal tevergeefs. Ze werden gewantrouwd. Verzet tegen Hitler, het zou wat. Vaandelvlucht, dat was het. Ze zouden wel opportunisten zijn, die op tijd de bakens verzetten, lafbekken met adellijke praatjes. Het waren troosteloze tochten geweest door een verkrummeld Europa.

Het isolement van Carl en Emma is met de jaren groter geworden. In Dahlem, hun buitenwijk van Berlijn, waar het geweld maar sporadisch doordringt, kan je heel soms nog denken dat alles niet waar is, dat er gewoon vrede heerst. In de hitte van de maand juli bijvoorbeeld, wanneer de tuinen in rust zijn, zonder verkeer, soldaten, of vallende bommen. Maar juist nu, in deze dagen van de grote aanslag is het schrikbewind nog eens opnieuw in volle hevigheid losgebarsten.

Die rottelefoon, die nu al de hele ochtend overgaat, waar ze naar staart, die haar door het hele huis tot in de tuin achtervolgt, maar die ze niet kan ontlopen. Het is de afgesproken code niet, ik ga niet opnemen, we zijn niet thuis, bel maar tot je een ons weegt.

Zeven uur vanochtend is Carl vertrokken, zoals gebruikelijk. Hij is langs de heg van hun tuin de straat ingelopen, het duurt tien minuten naar de trein, acht uur precies was hij op kantoor, negen uur zou de vergadering beginnen. Vanaf tien uur zijn ze gaan bellen, tien, twintig, dertig maal achter elkaar. Waarom? Ze vergist zich, het moet Carl zijn.

Ze neemt op en zegt niets, ze wacht op een bedreiging of een geruststelling, staat met de hoorn in haar hand, klaar voor de guillotine.

‘Frau Bielenberg, met mij, met Ulla. Goddank dat ik u heb! Uw man is meegenomen, de hele vergadering is opgepakt, ze hebben meneer Von Trott en uw man naar de Albrecht-Strasse gebracht. U moet onmiddellijk weg, ze halen ook de families op, zei uw man.’

De bijl is gevallen. De beul is haar huis binnengedrongen in de gedaante van een trouwe secretaresse. Ulla, de scherprechter.

Emma stamelt wat, hangt op, probeert dan terug te bellen om Ulla te bedanken, maar krijgt een gesprektoon. Haar koffer staat ingepakt klaar, wat kle-

ren, foto's, papieren, een huwelijk dat is teruggebracht tot een doos met een hengel eraan, draagbaar en ondraaglijk tegelijk. Ze kijkt rond. De kamer met uitzicht op de tuin ligt er verstomd en verstild bij. Eettafel, boekenkasten, het huis is vol en roerloos, en ontzaglijk leeg.

Haar fiets doet het gelukkig nog. Ze zet de koffer op de bagagedrager en houdt hem met één hand achter zich in evenwicht, zolang als het duurt. Het duurt precies een kwartier. Ze trapt mechanisch door, langs de vakantieweggetjes van het weelderige Grunewald, schuldige wijk van rijkdom en collaboratie. Meneer Wapenaar moet daar een uitzondering zijn, want die is bepaald niet rijk of inschikkelijk. Hij is getrouwd met Elka, een Duitse vrouw, en werkt als Nederlander onder Zweedse vlag. Zo is hij de steun en toeverlaat geworden van duizenden landgenoten die door Berlijn heen spoelen, of aanspoelen, op weg naar nergens, gevlucht, ontsnapt aan het werk in de fabrieken ergens buiten de stad.

Ze moet ongemerkt binnen zien te komen voor het geval Wapenaars huis in de gaten wordt gehouden. Na elke bocht in de weg verwacht ze een controlepost, achter elke boom een soldaat. Maar geen mens vertoont zich, de lanen blijven doodstil.

Het hek staat open, ze rijdt de korte oprijlaan op die

is afgezet met rozestruiken, ze herkent alles nog van de vorige keer dat ze daar binnenviel, drie jaar eerder.

‘Emma!’

Adriaan Wapenaar roept haar vanuit de tuin en loopt snel naar haar toe. ‘Emma, voorzichtig, ik help je, geef mij je koffer.’

Achter hem aan komt zijn vrouw Elka. Ze nemen haar mee naar de zijkant van het huis, waar niemand haar vanaf de weg kan zien, sluiten de serredeuren, en zetten haar in een stoel.

Wapenaar vraagt niets, hij begrijpt het zo ook wel. Hij weet van de jacht die is geopend op familie en bekenden van de samenzweervers tegen de ‘Goddelijke’. Vrienden van vrienden van vrienden zijn al verdacht, een naam in een agenda, een ontmoeting van jaren terug, een telefoongesprek, alles wordt onderzocht. De buurman, de dienstbode, de onderwijzer van de kinderen, allemaal staan ze onder verdenking, allemaal kunnen ze op een lijst komen voor mogelijk verhoor, allemaal zijn ze ooit aan de beurt om te getuigen of te belasteren. Wapenaar kent de methodes van het tuig en zet zijn angst om in effectieve sabotage.

Het is een cruciaal uur met de Wapenaars rond de tafel, langzaam aftastend wat te doen, waarheen te gaan, hoe uit handen te blijven van de jagers. Ze besluiten dat Emma een kamertje boven in het huis krijgt

tot ze erachter zijn waar Carl is, en wat er met hem gaat gebeuren. Wapenaar zegt dat ze altijd terecht kan bij familie van Elka in het Schwarzwald, in een nazi-vrij dorp. Die bestaan nog, dorpen met boeren die zich voornamelijk druk maken om hun koeien en de oorlog zo'n beetje langs zich heen laten gaan.